4-SINF ONA TILI DARSLARIDA SIFATLARNING YASALISHI VA IMLOSINI O'RGATISH

Qo'qon davlat universiteti

Boshlang'ich va texnologik ta'lim yo'nalishi

Jalilova Sevinchbonu Abduvali qizi

Annotatsiya: Mazkur bitiruv malakaviy ishida sifat so'z turkumini o'rgatishning ahamiyati va bu jarayonda ta'limning eng samarali usullarini ishlab chiqish haqida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: Sifat, sifat yasovchi qo'shimchalar, semantik turlar, ta'lim metodlari, boshlang'ich ta'lim, grammatik kompetensiya, lingvistik tahlil, morfologik xususiyatlar, mustahkamlovchi mashqlar, dars ishlanmalari, interaktiv metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, darsliklar tahlili, sifatlar darajasi, o'quvchilarning til kompetensiyasi, nutqiy rivojlanish, fanlararo integratsiya.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning bilim olish yo'lida birinchi va eng muhim qadamdir. Ushbu bosqichda o'quvchilarning dunyoqarashi kengayib, til haqida dastlabki tushunchalari shakllanadi. Tilshunoslikning asosiy bo'limlari orasida so'z turkumlari alohida o'rin tutadi. So'z turkumlari ichida sifat so'z turkumi o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishda va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Sifat so'zlari nafaqat buyumlarning belgi va xususiyatlarini tasvirlash, balki mazmunli va estetik jihatdan boy nutqni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Sifatlar ikki xil usulda yasaladi: affiksatsiya va kompozitsiya. Keling, har birini batafsil ko'rib chiqaylik:

1. Affiksatsiya

Affiksatsiya usulida sifatlar qo‘shimchalar orqali yasaladi. Affiksatsiya asosida sifat yasovchi qo‘shimchalar uchta turga bo‘linadi:

Otdan sifat yasovchi qo‘shimchalar:

-li: temir → temirli

-dor: gul → guldor

-iy: devor→ devoriy

-yi: havo→havoyi, fido→fidoyi

-bad: badbo`y

-gun: lolagun

-an: tuban

-parvar: vatanparvar

-viy: tarbiyaviy

-gi: kuzgi

-ki: qishki

-qi: sirtqi

-simon: tuxumsimon

Shu o`rinda aytishimiz kerakki, -iy, -viy qo`shimchalari xoslik ma`nosini; -gi, -ki, -qi payt vao`ringa xoslik ma`nosini; -simon o`xshashlik ma`nosini ifodalaydi.

Feldan sifat yasovchi qo‘shimchalar:

-choq: maqtanchoq

-arli: yetarli, zerikarli

-l: tugal

-uq: buzuq

-kun: tushkun

-kir: keskir

Boshqa turkumlardan sifat yasovchi qo‘shimchalar:

-gi: kechagi, bugungi

no-: noqulay, nomard

-ildoq: bijildoq

-avon: zo`ravon

-sil: yo`qsil

-msiq: qarimsiq

2. Kompozitsiya

Kompozitsiya usulida ikki yoki undan ortiq so‘z birikmasidan yangi sifat hosil qilinadi. Bu usulda hosil bo‘lgan sifatlar quyidagi turlarga bo‘linadi:

Ot+ot:

bodomqovoq (bodom + qovoq)

sheryurak (sher + yurak)

rahmdil (rahm + dil)

mehmondo‘st (mehmon + do‘st)

jigarrang (jigar + rang)

Sifat+ot:

qimmatbaho (qimmat + baho)

oliyjanob (oliy + janob)

sovuqqon (sovuq + qon)

xushbo‘y (xush + bo‘y)

xushmuomala (xush + muomala)

Ot+ar qo‘shimchali fe‘l:

erksevar (erk + sev + ar)

xalqsevar (xalq + sev + ar)

mehnatsevar (mehnat + sev + ar)

jonkuyar (jon + kuy + ar)

Ravish+ar qo‘shimchali fe‘l:

tezoqar (tez + oqar)

ertapishar (erta + pishar)

Ot+fe‘l:

ichakuzdi (ichaq + uzdi)

Olmosh+sifat:

o'zboshimcha (o'z + boshimcha)

Ot+aro, g‘ayri, umum kabi so‘zlar:

g‘ayridin (g‘ayri + din)

umumbashariy (umum + bashariy)

Bu usulda hosil boʻlgan sifatlar, koʻpincha bir-biridan murakkabroq boʻlib, ular bir nechta soʻzning qoʻshilishi orqali yangi ma'no hosil qiladi. Har ikkala usul, oʻzbek tilida sifatlarning boyligini va xilma-xilligini koʻrsatadi.

Sifatlar tarkibiga va tuzilishiga koʻra turlicha boʻladi. Keling, har birini batafsil koʻrib chiqaylik:

Sifatlar tarkibiga koʻra:

1. Tub sifatlar (asosiy sifatlar): Tub sifatlar toʻgʻridan-toʻgʻri biror narsaning sifatini bildiradi va oʻzgarishsiz qoladi. Misollar: yaxshi, qoramtir, koʻkish, juda katta.

2. Yasama sifatlar (qoʻshimchalar yordamida yasangan sifatlar):

Yasama sifatlar oʻzida qoʻshimchalar orqali yangi sifatlarni ifodalaydi.

Misollar: ishchan, oliyjanob, gapdon.

Sifatlar tuzilishiga koʻra:

1. Sodda sifatlar:

Sodda sifatlar bir soʻzdan iborat boʻlib, aniq va oson anglashiladi.

Sodda tub sifatlar:

Misollar: yaxshi, qizilroq, sargʻish.

Sodda yasama sifatlar:

Misollar: ishchan, oliyjanob, gapdon.

2. Qoʻshma sifatlar:

Qoʻshma sifatlar ikki yoki undan ortiq soʻzning birikmasidan hosil boʻladi.

Misollar: xalqaro, ertapishar, bodomqovoq.

3. Juft sifatlar:

Juft sifatlar ikki so‘zning birikmasidan hosil bo‘ladi va ko‘pincha qarama-qarshi yoki o‘xshash ma’noni bildiradi.

Misollar: oq-qora, qo‘ng‘ir-qiyshiq.

4. Takroriy sifatlar:

Takroriy sifatlar bir xil so‘zning ikki marta qaytarilishidan tashkil topadi va ko‘pincha sifatning kuchaytirilgan holatini bildiradi.

Misollar: katta-katta, baland-baland.

Bu tuzilishlar va tarkibdagi farqlar, o‘zbek tilida sifatlarning xilma-xilligini va boyligini ko‘rsatadi. Har biri o‘ziga xos ifoda shakllarini yaratishga yordam beradi.

Darslikda 51 sahifadan o`rin olgan 65-mashqda yasama sifatlar berilgan hamda ularni asos va qo`shimchalarga ajratish so`raglan.

65-mashq. Sifatlarga sifat yasovchi qo'shimcha qo'shib yozing. Asos va qo'shimchalarini belgilab, tahlil qiling.

gulli – ... odob – ... unum – ...

suv – ... ish – ... tuz – ...

Namuna: gulli – gulsiz, odobli – odobsiz

Sifatlarning ingliz tilidagi tarjimasini yozing.

- gul – flower
- gulli –
- tuz –
- unum –
- odobli – wellmannered
- odob –
- suvli –
- ishli –

Sifat yasovchi qo‘shimchalar yordamida olingan sifatlarning ingliz tilidagi tarjimalari haqida kengroq tushuncha berish maqsadga muvofiq. O‘zbek tilidagi sifatlarni ingliz tiliga tarjima qilishda ko‘pincha integratsiya usuli qo‘llaniladi. Bu usulda o‘zbek tilidagi so‘zlarning mazmuni va ma'nosi ingliz tilida mavjud bo‘lgan so‘zlar bilan bog‘lanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baynazarova D.D. Ona tili 4-sinf. I qism –Toshkent: Novda edutainment, 2023. –94 b.

2. Baynazarova D.D. Ona tili 4-sinf. II qism –Toshkent: Novda edutainment, 2023. –91 b.

3. Baynazarova D.D. Ona tili 4-sinf. III qism –Toshkent: Novda edutainment, 2023. –95 b.

4. Baynazarova D.D. Ona tili 4-sinf. VI qism –Toshkent: Novda edutainment, 2023. –92 b.

5. Abdurahmonova U. O’yin vositasida o’quvchilar bilimini mustahkamlash.-T.:1995. – 166 b.

6. Matchonov S. va boshqalar. Boshlang’ich sinf o’qish darslarini pedagogic texnologiyalar asosida tashkil etish. –T.: 2008. –86 b.

7. Alovutdinova N.G., Bobomurodova A.Ya. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 360 b.

8. Ziyadova T.U. Boshlang‘ich sinflarda til o‘qitish asoslari. – Samarqand, 2019. – 275 b.

9. Ibragimov R. O‘zbek tilining grammatikasi. – Toshkent: Fan, 2017. – 310 b.

10. Qosimova N.A. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016. – 285 b.

11. Masharipova U.A. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Buxoro, 2021. – 250 b.

12. Abduqodirov A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2018. – 210 b.

13. Abdullayeva Q. Boshlang‘ich ta’limda innovatsiyalar. – Namangan: Ilm ziyo, 2020. – 195 b.